

DHARMA OLEMUS

SANGHARAKŠITA

Sõnumitooja nr. 12 (36), detsember 1990

Paljud budismihuvilised on algul hämmastunud selle valdkonna tohutust ulatusest ning materjali rohkusest. See on loomulik. Budism, nii nagu kristlus ja islamgi, ei ole ainult õpetus, vaid ka kultuur, tsivilisatsioon, ajalooline liikumine, sotsiaalne korraldus – seega omaette maailm. Ta sisaldab filosoofiasüsteeme, meditatsioonimeetodeid, rituaale, kombeid ja tavasid, rõivastust, keeli, püha kirjandust, pagoode, templeid, kloostreid, kalligraafiat, luuletusi, maale, näidendeid, jutustusi, mängu, lillekujundusi, keraamikat ja tuhandet muud asja. See kõik on budism ja sageli kohe sellena äratuntav. Olgu see ristijalu Anuradhapura džunglites istuv kivist Buddha, tiibeti sakraalne tants, tass teed sõprade ringis Jaapanis või viis, kuidas bhikšu vastab küsimusele Londonis – kõik kannab nähtamatult sama mõistatuslikku pitsert. Mõnikord hõljub see pilvedena maa ja taeva vahel, särab vikerkaares või vuliseb mägiojas üle kivide. **“Vaadates pole teda võimalik näha, kuulates kuulda.”** Ent varem või hiljem püüab huviline seda kindlaks määrata. Ta tunneb huvi, mis see küll võiks olla, mis annab ühtsuse kõigile neile mitmekesistele avaldumisvormidele, nii et ükskõik kui kaugel ruumis ja ajas ning ükskõik kui erinevates keskkondades nad ka ei asuks, harmoneerub üks täielikult teisega, tekitamata ebakõla, nagu võinuks oodata, vaid luues kaunite helide kooskõla. Lõpptulemusena võtab kuju küsimus: “Mis on Dharma olemus?”

Parim vastus sellele küsimusele oleks “Kõuetaoline vaikus”, nagu vastas Vimalakīrti tema nime kandvas mahajaana suutras bodhisattva Mandžūšri küsimusele Reaalsuse olemuse kohta. Kas me suudame kirjeldada isegi roosi värvust? Kuid nendest ilmselt miinusmärgi kandvatest protseduuridest pole algajale erilist kasu. Tuleb teha mõndusi. Budism on eelkõige kogemus. “Mille kogemus?” Enne kui vastame sellele teisele küsimusele, püüame selgitada, miks on sõnastiku kõigi sõnade seas “kogemus” esimene, millest me abi otsime, kui oleme sunnitud loobuma “kõuetaolisest vaikusest”. Erinevalt mõttest on kogemus vahetu, see on meeleline tunnetus. Seetõttu on talle iseloomulik absoluutse kindluse tunne. Kui me näeme päikest selges taevas, ei kahtle me tema säras. Kui okas meid küüne alla torkab, siis me ei arutle, kas see on valus. Öeldes, et budism on eelkõige kogemus, ei väida ma, et selle kogemuse objekt on mingil määral sarnane meelte kogemuse objektidele, ega sedagi, et objekt üldse olemas on. Me lihtsalt juhime tähelepanu tema ainulaadsele kontseptualiseerimata vahenditusele. Meelte kogemus ja meid huvitav kogemus on vaid analoogsed. Sellepärast tuleb minna samm edasi ning täiendada meie definitsiooni, öeldes, et Dharma ehk budismi olemus seisneb **vaimses** ehk **transtsendentaalses** kogemuses. Nõnda defineeritakse traditsioonilises terminoloogias **Valgustuse** kogemust.

Nende täiendite lihtne lisamine ei anna aga midagi peale selle, et mõiste hajub pilvedesse hoopiski ära. Nad vajavad ise defineerimist, ent kuna see nõuab veel abstraktsemate, konkreetsemast kogemusest veel kaugemate terminite kasutamist, algataks niisugune definitsioon mõistete moodustamise protsessi, mille tulemusena Valgustuse kogemuse peegeldus meie vaimus oleks täieliku moonutamise ohus, nii nagu kuu peegeldus tuule käes lainetavas tiigis. Seepärast oleks parem mõisteid vaadelda sümbolitena, mille väärtus on pigem nende sugestiivsuses kui nende otseses tähenduses. Neid ei tule käsitleda mitte loogika, vaid luule vaimus ja mitte lükata kaine arvestusega siia-sinna nagu malendeid malelualal, vaid kergelt ja mänglevalt õhku heita nagu žonglööri mitmevärvilisi palle. Võttes omaks sellise hoiaku, võime Valgustuse kogemust defineerida kui **asjade nägemist nii, nagu nad on** (*Yathābhūtam*). See on traditsiooniline definitsioon. Tuleb täheldada, et sõna “nägemine” (*darśana*), mis algelt märgib üht meeltetaju vormi, rõhutab siin peale kogemuse otsesuse ja vahetuse ka selle mõistuslikku iseloomu. Valgustuse kogemus ei ole asjade pime tunnetamine, vaid, nagu sõna ise viitab, valguse säramine, kiirgamine, mille säras asjad muutuvad nähtavaks oma reaalsuses. Niisugused väljendused ei tohiks meid viia eksiarvamusele, nagu oleks kogemuse subjekti ja objekti ning valguse ja valgustatud asjade vahel oluline erinevus (mis kõrvaldab ülalesitatud teise küsimuse). Kui olemist tähistavad sõnad poleks oma substantsialistliku maigu tõttu budismile vastuvõetamatud, siis oleks võib-olla parem rääkida Valgustusest mitte kui kogemusest, vaid kui olemisviisist. Õnneks on raskuse ületamiseks teisigi teid. Näiteks ei kirjelda Avatamsaka suutra Valgustuse kogemuse maailma väljastpoolt valgustatud objektidest, vaid tervenisti loendamatu valguskiirtest koosnevana, mis kõik küll lõikuvad omavahel, kuid ei takista mingilgi määral üksteise teed. Kuna valgus on alati liikumises, siis on sellel rabaval võrdkujul see eelis, et ta välistab kujutluse, nagu oleks valgustus kindel olek, millesse isik justkui igaveseks mugavalt asub, selle asemel, et liikuda täiuselt veel suuremale täiusele protsessis, millel ei ole lõplikku piiri – vaid liikumise suund jääb konstantseks.

Kui vaimne ehk transtsendentaalne kogemus on asjade nägemine **nii, nagu nad on**, siis tema vastand, maine kogemus, mis on omane kõigile valgustamata olendeile, peab olema nende nägemine **nii, nagu nad ei ole**. Sellisel pimedusel on kaks põhjust. Inimest, soovidega olendit, huvitavad asjad üksnes sel määral, kui võrd ta saab neid kasutada oma huvides. Ta ei ole huvitatud tõest, vaid kasust. Tema jaoks ei eksisteeri asjad ja inimesed lihtsalt niisama, vaid ainult kui tema rahuldamise tegelikud või võimalikud vahendid. See on “kirgede kate” (*kleśāvaraṇa*). Tavaliselt ei taha me isegi endale tunnistada, et meie eluhoiak pole sageli sugugi parem kui pörsal, kes tuhnib tõrusid. Seetõttu leiame endale õigustavad motiivid. Selle asemel, et tunnistada, et vihkame kedagi, ütleme, et ta on paheline ja karistusväärne. Kui me ei taha mõnda, et lihaõgimine pakub meile naudingut, siis räägime, et lambad

ja veised on loodud inimese jaoks. Soovimata surra, mõtleme välja individuaalse hinge surematuse dogma. Ihatas abi ja kaitset, hakkame uskuma isikulisse Jumalasse. Buddha järgi on kõik filosoofiad ning suur osa religioossetest õpetustest soovide õigustused. See on "(valede) arvamuste kate" (*jñeyāvarana*). Valgustuse saavutamisel rebitakse mõlemad katted puruks. Seetõttu kaasneb selle kogemusega elustav vabanemistunne. Buddha võrdleb Valgustuse saavutanu psüühilist seisundit ohtlikust džunglist vigastamatult välja jõudnud, võlast vabastatud või vanglast välja lastud inimese psüühilise seisundiga. See on, nagu oleks talumatu koorem lõpuks ometi seljast maha võetud. Nii intensiivne on see valust, kannatusest, vastuolulisest emotsioonidest ning vaimsest viljatusest ja stagnatsioonist vabanemise tunne, et palju vanemad tekstid räägivad valguse kogemusest eranditult kui vabadusest või vabanemisest (*vimukti*). Üks neist, "Udāna" (V.5.), laseb Buddhal endal öelda, et nagu suurel ookeanil on üks maitse – soola maitse, nii on ka tema õpetusel üks maik – vabanemise maik. Peale psühholoogilise aspekti on *vimukti* ka intellektuaalne ja eksistentsiaalne aspekt. Eelkõige tähendab see vabanemist teooriatest ja spekulatsioonidest Tõelisuse kohta, ning teiseks vabanemist ükskõik millisest tingitud eksistentsist, kaasa arvatud karmast tingitud "taastekkimisest". Vabadus, mis saabub Valgustuse kaudu, ei ole piiratud ega osaline, vaid absoluutne ja tingimatu.

See toob sisse Valgustuse kogemuse selle aspekti, mida sageli ei mõisteta õigesti. Et vabadus oleks tõeliselt tingimatu, peab ta ületama vahetegemise tingitu ja tingimatu, sansaara ja nirvaana, orjuse ja vabaduse vahel, mis kõik on tegelikult vaimsed konstruktsioonid ning nendena osa "arvamuste kattest". Seetõttu ei saa ülimes mõttes tekkida küsimust tingitusest tingimatusesse pääsemisest, justkui oleksid need erinevad nähtused. Ehk rääkides paradoksaalselt: selleks, et olla tõeliselt vaba, tuleb pääseda niihästi orjusest kui ka vabadusest, ei tule minna mitte ainult sansaarast nirvaanasse, vaid ka nirvaanast sansaarasse. Just sellises "vabanemises" või allatulekus seisneb Buddha *mahākarunā* ehk "Suur Kaastunne". Mis tegelikult on tingitu ja tingimatu **mitteduaalsuse** teostamine Tema poolt nii, nagu see näib tingitu vaatekohast. Valgustuse kogemus ei ole seetõttu ainult valgusesära ja vabadus, vaid ka piiritu ja lõputu armastus, mille objektiks on kõik elusolendid ning mis avaldub katkematus tegevuses nende ajaliku ja vaimse heaolu nimel.

Tõlge on võetud seitsmekümnendatel aastatel koostatud pealkirjata käsikirjalisest kogumikust.